t. LXIII, nr 7/2022 DOI 10.33226/0032-6186.2022.7.6

Dr Marta Zbucka-Gargas
Uniwersytet Gdański
ORCID: 0000-0003-4013-0531
e-mail: marta.zbucka@prawo.ug.edu.pl

Strategia należytej staranności jako mechanizm zapobiegania naruszeniom praw pracowniczych w globalnych łańcuchach dostaw

Due diligence strategy as a mechanism to prevent violations of workers' rights in global supply chains

Streszczenie
Autorka omawia zagadnienie naruszania praw pracowniczych w globalnych łańcuchach dostaw międzynarodowych przedsiębiorstw. Przedstawia szczegółowo projekt dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie należytej staranności przedsiębiorstw i odpowiedzialności przedsiębiorstw oraz proponowane zmiany w prawie międzynarodowym prywatnym. Inicjatywa ta jest pierwszym tak kompleksowym uregulowaniem na terytorium UE i nakłada na przedsiębiorstwa obowiązki mające na celu ochronę socjalnych praw człowieka w związku z prowadzoną działalnością gospodarczą w całym łańcuchu dostaw.

Słowa kluczowe
ochrona praw pracowników, dyrektywy UE, łańcuch wartości, należyta staranność, dochodzenie roszczeń

Abstract
The author addresses the issue of labor rights violations in global supply chains of multinational enterprises. This publication is devoted to the draft Directive of the European Parliament and of the Council on Corporate Due Diligence and Liability and proposed amendments to private international law. The legislative initiative is the first such comprehensive regulation within the EU and imposes obligations on companies to protect social human rights, in relation to their business activities throughout the supply chain.

Keywords
protection of workers' rights, EU directives, value chain, due diligence, redress

JEL: K31

Uwagi wstępne

Międzynarodowe przedsiębiorstwa odgrywają olbrzymią rolę w procesie globalizacji. Ich działania przekładają się na zwiększenie dostępu do zatrudnienia, tworzenie miejsc pracy, wyższy poziom zatrudnienia kobiet, podnoszenie umiejętności oraz rozpowszechnianie wiedzy i technologii. Wraz ze wzrostem siły gospodarczej i społecznej rośnie ich wpływ na prawa człowieka, ale jednocześnie zwiększa się też liczba nadużyć w tym obszarze[1].

Na wstępie warto zdefiniować pojęcia łańcucha dostaw i łańcucha wartości. Globalny łańcuch dostaw tworzą „wzajemnie ze sobą powiązane organizacje, zasoby i procesy służące do tworzenia i dostarczania produktów i usług dla konsumentów końcowych. W tym sensie łańcuch dostaw jest częścią globalnego łańcucha wartości obejmującą źródła zaopatrzenia, a nie opracowywanie lub dystrybucję towarów czy usług”[2]. Wyróżnia się trzy typy globalnych łańcuchów wartości:

- ukierunkowane na nabywcę,
- określane przez koszty (przykładem najczęściej wskazywanym jest np. branża odzieżowa),
- ukierunkowane na producenta, którego dostawcy najczęściej są zlokalizowani w krajach rozwijających się

i mają kompetencje technologiczne, np. w zakresie projektowania i innowacyjności (m.in. branża elektroniczna) (The organisation of Buyer-Driven Global Commodity Chain, 1994, s. 93 i n.).

Zamawiający, wskazując jakość i cenę, jaką są w stanie zapłacić za produkt, mają prawo do skracania terminów realizacji, modyfikacji specyfikacji lub ilości zamawianego towaru, co w efekcie podnosi koszty jego produkcji. Dostawcy najczęściej nie mają lub mają znacznie mniejsze zasoby finansowe, umiejętności optymalizacji procesów czy know-how, przez co ich możliwości negocjowania zawieranych umów z zamawiającymi będącymi międzynarodowymi przedsiębiorstwami są niewielkie. Stąd też zyski często osiągają dzięki niskim kosztom zatrudnienia, co wprost przekłada się na prekaryjne warunki pracy i płacy (Fitter i Kaplinksy, 2001). Wśród praw, które najczęściej są naruszane, jest prawo do życia i zdrowia, prawo do wolności osobistej (praca niewolnicza), prawo do godziwego wynagrodzenia czy bezpiecznych warunków pracy. Dostępne dane wskazują, że ponad połowa podmiotów notowanych na giełdach brytyjskiej, francuskiej i niemieckiej miała zarzuty lub ich ryzyko w związku z naruszeniami praw człowieka (The Adverse Human Rights Risks and Impacts of European Companies, 2014). Istnieją również dowody na to, że wiele europejskich przedsiębiorstw nie zachowuje żadnej formy należytej staranności w swoich łańcuchach dostaw[3]. Dotyczy to także warunków zatrudnienia panujących w podmiotach, które korzystają ze znaku „Made in Europe", który wydawałby się sugerować godne standardy pracy. W rzeczywistości wiele osób pracujących dla międzynarodowych przedsiębiorstw żyje w ubóstwie, pracując w niebezpiecznych warunkach, bez godnej płacy i jest poważnie zadłużona[4]. Cześć produktów, które są dostępne w sprzedaży, wiąże się z nieznanym kosztem dla konsumentów oraz z brakiem zachowania standardów jakościowych, co może obniżać bezpieczeństwo ich używania. Jako przyczynę współtworzącą prekaryjne warunki pracy wskazuje się również ograniczoną siłę konsumentów, a nawet w niektórych przypadkach wpływ sprzedawców na nabywców (Starmanns, 2017). To wszystko powoduje zależność dostawców oraz asymetrię stron (Bair, 2005). Jednocześnie zwraca uwagę brak symetrii między prawami a obowiązkami korporacji międzynarodowych, gdzie inwestorom przyznaje się szerokie prawa, natomiast za prawami nie zawsze idą wiążące i wykonalne zobowiązania przestrzegania praw pracowniczych w łańcuchu dostaw[5]. Trudności te są również konsekwencją stworzonych struktur kapitałowo-organizacyjnych przedsiębiorstw międzynarodowych, często złożonych z licznych podmiotów, funkcjonujących z reguły w formie oddzielnych osób prawnych, zarejestrowanych w różnych państwach (szerzej Zbucka-Gargas, 2020).

Niniejszy artykuł poświęcony jest przybliżeniu projektu dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie należytej staranności przedsiębiorstw i odpowiedzialności przedsiębiorstw.

Wybrane regulacje prawne

Obok prawa pracy mechanizmy mające na celu ochronę praw wynikających ze stosunku pracy można odnaleźć w kilku gałęziach prawa, w szczególności w regulacjach dotyczących ochrony konsumentów, środowiska czy sygnalistów. W sprawach zatrudnionych w łańcuchach dostaw istotną rolę może odgrywać prawo międzynarodowe. Międzynarodowe traktaty nakładają na państwa obowiązek zapobiegania nadużyciom praw człowieka i zadośćuczynienia. Obejmują one obowiązek zapewnienia ofiarom dostępu do wymiaru sprawiedliwości i do skutecznych środków ochrony prawnej. W wyroku Kadie Kalma sąd przypomniał, że to rolą rządów jest dbałość o przestrzeganie prawa, bezpieczeństwa i praw człowieka, a w interesie przedsiębiorstw leży zapewnienie, aby działania podejmowane przez rządy, a w szczególności działania dostawców usług bezpieczeństwa publicznego, były zgodne z prawami człowieka[6]. W przypadkach gdy istnieje potrzeba podniesienia poziomu bezpieczeństwa zapewnianego przez rządy państw przyjmujących, podmioty prywatne mogą być zobowiązane do ponoszenia kosztów związanych z ochroną obiektów i zatrudnionych. Natomiast kluczowym założeniem jest, że to państwa przyjmujące, a nie przedsiębiorstwa, ponoszą „główną odpowiedzialność za ochronę praw człowieka". Państwa powinny podjąć kroki w celu zapewnienia skuteczności krajowych mechanizmów sądowych przy rozwiązywaniu problemów związanych z naruszaniem praw człowieka przez przedsiębiorstwa, ograniczając bariery, które mogłyby prowadzić do odmowy dostępu do środków zaradczych. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 2016 r. w sprawie odpowiedzialności przedsiębiorstw za poważne naruszenia praw człowieka w państwach trzecich nakazuje „państwom eliminację barier w dostępie do środka odwoławczego oraz do ustanowienia odpowiednich środków proceduralnych w celu umożliwienia osobom poszkodowanym z państw trzecich dostępu do wymiaru sprawiedliwości na drodze cywilnej i karnej. W związku z tym wzywa państwa do zdjęcia zasłony, jaką jest osobowość prawna, mogącej utrudniać ustalenie, kto jest rzeczywistym właścicielem określonych przedsiębiorstw"[7]. Również w zaleceniu Rady Europy z 2016 r. podkreśla się, że „sądy krajowe (powinny mieć) prawo do sprawowania jurysdykcji nad roszczeniami cywilnymi (nawet jeśli pozwany nie ma miejsca zamieszkania na terytorium jurysdykcji), jeżeli nie ma innego skutecznego forum gwarantującego sprawiedliwe traktowanie (*forum necessitatis*) i istnieje wystarczająco ścisły związek z państwem członkowskim" (ust. 36)[8].

Prawo międzynarodowe nakłada na państwa obowiązki w zakresie ochrony praw człowieka w stosunkach między podmiotami prywatnymi. Państwo ma obowiązek podjęcia ochrony ofiar naruszenia praw człowieka nie tylko w relacji państwo-jednostka, ale również w przypadku łamania praw przez inne jednostki (Knox, 2008; Sobczyk, 2019, s. 21). Państwo ma również obowiązek podjęcia działań ustawodawczych mających na celu za-

pobieganie naruszeniom i umożliwienie dochodzenia sprawiedliwości przez ofiary (Augenstein i Jägers, 2017, s. 9). Dostrzega się również, że naruszenia praw zatrudnionych mogą być rezultatem działalności własnej przedsiębiorstwa lub mieć źródło w jego relacjach biznesowych, w tym tych prowadzonych poza granicami macierzystego kraju. Jurysdykcja państw w stosunku do podmiotów działających poza ich terytorium jest ograniczona. Jej granice zostały ustanowione w międzynarodowym prawie publicznym i międzynarodowym prawie prywatnym. Pierwsza z tych gałęzi prawa kładzie nacisk na terytorialność i suwerenność państwa, druga koncentruje się na elementach łączących podmioty prywatne i ich działania, w tym zagadnienia uzyskania odszkodowania (Enneking, 2017, s. 44).

Biorąc powyższe pod uwagę, a także wzrost wpływu wywieranego przez korporacje międzynarodowe, coraz częściej mówi się o ich odpowiedzialności będącej wynikiem prowadzonej przez nie aktywności oraz konieczności umożliwienia dochodzenia przeciwko nim roszczeń przez ofiary. Istotnym aspektem tego procesu jest umożliwienie ofiarom dokonania wyboru sądu i prawa miejsca siedziby pozwanego przedsiębiorstwa. W przypadku spraw transgranicznych UE zharmonizowała przepisy dotyczące wyboru sądu właściwego do rozpatrzenia sprawy w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (tzw. rozporządzenie Bruksela I)[9]. Podobnie zostały zharmonizowane normy kolizyjne, określające, które prawo ma zastosowanie w odniesieniu do zobowiązań w rozporządzeniu (WE) nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady dotyczącym prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych[10]. Zakres stosowania rozporządzeń jest jednak ograniczony do pozwanych mających miejsce zamieszkania w UE, nie mając zastosowania w sprawach przeciwko podmiotom prowadzącym działalność w krajach trzecich. Ofiary naruszeń praw człowieka związanych z działalnością gospodarczą mogą wnosić roszczenia o odszkodowanie przeciwko przedsiębiorstwom z UE do sądów, w których przedsiębiorstwo ma „statutową siedzibę", „zarząd" lub „główne miejsce prowadzenia działalności". Nie dotyczy to jednak jurysdykcji na terytorium podmiotów mających siedzibę poza UE. Jednocześnie nie jest to wykluczone na podstawie regulacji prawa krajowego. Wyzwaniem są więc pozwy wnoszone w związku z naruszeniem prawa, które miało miejsce w państwach trzecich. Sądy UE zasadniczo sprawują jurysdykcję nad spółkami, jeśli mają one siedzibę w UE, natomiast problematyczne jest wskazanie odpowiedzialności w przypadku naruszenia prawa przez podmiot zależny prowadzący działalność w państwie trzecim. A z takimi sytuacjami mamy często do czynienia w łańcuchu dostaw, gdzie podmioty zależne są aktywne poza granicami terytorium UE. W przypadku gdy państwo przyjmujące ma problemy z poszanowaniem praworządności czy z egzekwowaniem prawa, skarżący często zwracają się z roszczeniem do sądu państwa, w którym ma siedzibę podmiot dominujący. Tam jednak, jak już wspominano, ofiary mogą napotkać przeszkody w uzyskaniu jurysdykcji.

Nawet po ustaleniu więzi pomiędzy podmiotami i możliwością przypisania odpowiedzialności wyzwaniem pozostaje wskazanie prawa właściwego oraz jurysdykcji sądu. W praktyce wyroki sądowe wskazują, że nie jest łatwym zadaniem określenie, czy w związku z naruszeniem praw człowieka w sporze przed sądem krajowym można stosować rozporządzenie nr 1215/2012. Dodatkowo pozwani w Wielkiej Brytanii powołują się na doktrynę prawa angielskiego *forum non conveniens*, zgodnie z którą sąd może wyłączyć swoją jurysdykcję ze względu na to, że sąd innego państwa mający jurysdykcję jest obiektywnie bardziej odpowiedni dla rozpoznania sporu ze względu na interesy wszystkich stron i cele wymiaru sprawiedliwości[11]. *Forum non conveniens* pozwala sądowi na dokonanie swobodnej oceny, czy inny sąd jest bardziej odpowiedni dla orzekania w danej sprawie. Takie działanie może naruszać cel rozporządzenia 1215/2012, które miało wspierać ustanowienie wspólnych zasad tworzących pewność prawną. Europejski Trybunał Sprawiedliwości wykluczył możliwość odmowy przez sądy państw członkowskich UE wykonywania jurysdykcji przeciwko pozwanym mającym miejsce zamieszkania w UE, którzy zostali postawieni przed sądami państw członkowskich UE, przyznanej im w oparciu o art. 2 rozporządzenia Bruksela I na podstawie tego, że właściwsze byłoby inne forum (*forum non conveniens*)[12]. Zasada bezpieczeństwa prawnego nakazuje, by reguły jurysdykcyjne stanowiące wyjątek od ogólnej zasady zawartej w art. 2 rozporządzenia interpretować tak, by umożliwić pozwanemu domniemanie sądu, przed który może zostać pozwany[13]. Przed wydaniem orzeczenia w sprawie Owusu przeciwko Jackson sąd mógł np. zawiesić postępowanie przeciwko pozwanemu, który ma miejsce zamieszkania w Anglii (*anchor defendant*), powołując się na fakt, że zagraniczna jurysdykcja była właściwszym miejscem dla prowadzenia postępowania sądowego. Sąd unikał w ten sposób ryzyka wydania niedających się pogodzić orzeczeń lub mnogości postępowań (pkt 37 i 38 orzeczenia w sprawie Owusu przeciwko Jackson). Tak dla przykładu została rozstrzygnięta sprawa Lubbe i inni przeciwko Cape Plc[14]. Sąd uznał, że zarzut *forum non conveniens* może zostać podtrzymany tylko wtedy, gdy sąd się upewni, że istnieje inny trybunał mający właściwość, przed którym sprawa może zostać rozpatrzona bardziej adekwatnie do interesów wszystkich stron i realizując cele wymiaru sprawiedliwości.

Dynamika rozwoju ekonomicznego jest znacznie większa niż procesów społecznych i prawa, co spowodowało asymetrię gospodarczo-społeczną. Zgłaszane nadużycia i presja ze strony interesariuszy skłoniły unijnego legislatora do podjęcia prac nad urealnieniem zmniejszenia skali naruszeń w łańcuchach dostaw przedsiębiorstw międzynarodowych oraz nad umożliwieniem dochodzenia roszczeń przez ofiary.

Projekt dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie należytej staranności przedsiębiorstw i odpowiedzialności przedsiębiorstw

Jak pokazuje praktyka, istniejące obecnie regulacje oraz dobrowolne działania podejmowane przez część przedsiębiorstw nie są w stanie przeciwdziałać łamaniu praw pracowniczych. Tworzą one mozaikę różnych mechanizmów, które nie budują pewności prawa ani przewidywalności dla działających międzynarodowych podmiotów gospodarczych[15]. Stanowią jednak punkt wyjścia do podjęcia dyskusji i opracowania kolejnych przepisów. Tak jak filantropijne działania stanowiły punkt wyjścia dla podejmowania działań przez podmioty gospodarcze w zakresie społecznej odpowiedzialności, tak oczekiwania konsumentów i akcjonariuszy wymuszają nowe spojrzenie na usystematyzowanie doboru dostawców i dokonywanie przeglądu funkcjonujących praktyk w łańcuchu dostaw. Działania, które dotychczas zostały podjęte w ramach UE i jej państw członkowskich, można podzielić na:

- ❒ nakładające na przedsiębiorstwa obowiązki sprawozdawcze (przykładami są dyrektywa w sprawie ujawniania informacji niefinansowych[16] czy UK Modern Slavery Act[17]);
- ❒ nakazujące identyfikację ryzyka, nakaz podjęcia działań i dokonania zgłoszenia (np. rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) ustanawiające obowiązki podmiotów wprowadzających do obrotu drewno i produkty z drewna[18], ustawa Królestwa Niderlandów ustanawiająca wprowadzenie obowiązku staranności w celu zapobiegania dostawom towarów i świadczenia usług ustanowionych przez pracę dzieci[19]);
- ❒ wskazujące odpowiedzialność cywilną przedsiębiorstw wynikającą z obowiązku dochowania należytej staranności (francuska ustawa o obowiązku zachowania czujności[20]).

Ofiary, jak już była o tym mowa, próbują dochodzić odszkodowania przed sądami krajów członkowskich UE na podstawie rozporządzenia (UE) nr 1215/2012. Wskazuje się, że regulacje rozporządzenia wymagają zmian mających na celu podniesienie ich skuteczności poprzez wdrożenie silniejszych ram międzynarodowych, przy jednoczesnym zapewnieniu podobnych warunków funkcjonowania przedsiębiorstw zarejestrowanych na terytorium w UE i tych spoza UE.[21] Prawodawca unijny, postrzegając potrzebę uregulowania zagadnienia ponoszenia odpowiedzialności przez przedsiębiorstwa za naruszenia praw człowieka, zauważył konieczność podjęcia działań harmonizacyjnych. Dlatego też proponowane jest wdrożenie dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie należytej staranności przedsiębiorstw i odpowiedzialności przedsiębiorstw[22]. Celem tej inicjatywy legislacyjnej jest minimalizacja negatywnych skutków w zakresie praw człowieka, praw pracowników, zarządzania i środowiska w całym łańcuchu wartości. Dążenie to obejmuje dwa elementy:

- ❒ wprowadzenie spójnych zasad należytej staranności i ustanowienia minimalnych wymogów dla przedsiębiorstw w zakresie identyfikacji, eliminacji, łagodzenia, monitorowania i ujawniania zagrożeń dla praw człowieka, środowiska i ładu korporacyjnego, które mogą wynikać z ich działań, a także w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania takim zagrożeniom oraz
- ❒ zapewnienie możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności skutkującej wdrożeniem środków zaradczych dla ofiar w obrębie całego łańcucha dostaw w oparciu o zasadę: kto poniósł szkodę, może skutecznie skorzystać z prawa do dochodzenia roszczeń.

W projekcie dyrektywy pojęcie „łańcuch wartości" zostało zdefiniowane jako wszystkie działania, operacje, relacje biznesowe i łańcuchy inwestycyjne przedsiębiorstwa w UE lub poza nią. Łańcuch wartości obejmuje podmioty, z którymi przedsiębiorstwo utrzymuje bezpośrednie lub pośrednie relacje biznesowe na wyższym i niższym szczeblu łańcucha dostaw i które:

a) dostarczają produkty lub świadczą usługi, które przyczyniają się do tworzenia przez przedsiębiorstwo własnych produktów lub usług, albo

b) są odbiorcami produktów i usług danego przedsiębiorstwa (art. 3 projektu dyrektywy).

Definicja ma zatem szerokie zastosowanie, regulując swoim zakresem obowiązki dostawców i poddostawców bez względu na ich miejsce prowadzenia działalności czy rodzaj istniejących relacji biznesowych. Projekt zakłada objęcie znacznego grona podmiotów, w tym dużych przedsiębiorstw podlegających prawu państwa członkowskiego lub mających siedzibę na terytorium Unii oraz wszystkich małych i średnich przedsiębiorstw notowanych na rynku regulowanym, a także małych i średnich przedsiębiorstw wysokiego ryzyka. Przewiduje nałożenie na przedsiębiorstwa obowiązku opracowania strategii należytej staranności w odniesieniu do potencjalnego lub rzeczywistego negatywnego wpływu ich działalności i relacji biznesowych na prawa człowieka, środowisko i ład korporacyjny. W myśl projektu mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa będą również zobowiązane do podjęcia odpowiednich działań, uwzględniając ich skalę i rolę jaką pełnią w łańcuchu dostaw. Dotyczy to szczególnie podmiotów notowanych na rynku regulowanym oraz tych, które prowadzą działalność w sektorach wysokiego ryzyka, podlegają prawu państwa trzeciego i nie mają siedziby na terytorium Unii, w przypadku gdy prowadzą działalność na rynku wewnętrznym, sprzedając towary lub świadcząc usługi (art. 1 ust. 3 projektu dyrektywy). Ma to znaczenie w przypadku istnienia znaczącej liczby podmiotów w łańcuchu dostaw, w tym pośredników czy towarów kupowanych na giełdach, oraz biorąc pod uwagę fakt, że naruszenia praw człowieka często pojawiają się na pierwszych etapach produkcji. Regulacja swoim zakresem odrywa się od tradycyjnych teorii siedziby i miejsca prowadzenia działalności.

Projekt zakłada, że państwa członkowskie mają zostać zobowiązane do ustanowienia przepisów nakazujących przedsiębiorstwom przestrzeganie należytej staranności w odniesieniu do zagrożeń dla praw człowieka, środowi-

ska i ładu korporacyjnego. Przewiduje, że mają one obowiązek stosować wszelkie proporcjonalne i współmierne środki oraz podejmować starania, w miarę swoich możliwości, w celu zapobieżenia negatywnemu wpływowi na prawa człowieka w swoich łańcuchach wartości, a także odpowiednio reagować na negatywny wpływ, jeśli on wystąpi. W tym celu przedsiębiorstwa powinny identyfikować i oceniać, czy ich aktywność nie powoduje lub nie przyczynia się do powstawania ryzyka w powyższym zakresie. Co istotne, dyrektywa ma zapewniać rozliczalność przedsiębiorstw z tytułu łamania praw człowieka, również w ich łańcuchu wartości, oraz zapewniać ofiarom dostęp do środków ochrony prawnej.

Projekt dyrektywa przewiduje dość szeroki zasięg podmiotowy i przedmiotowy, nakazując nie tylko identyfikację zagrożeń w łańcuchu dostaw, ale również ich monitorowanie, zapobieganie i dokonywanie oceny. Jest to szersze potraktowanie niż obecnie istniejący obowiązek nałożony przez dyrektywę o ujawnianiu informacji niefinansowych na największe podmioty notowane na giełdzie, zobowiązujący do raportowania wybranych elementów społecznych. Spectrum zastosowania dyrektywy o ujawnianiu informacji niefinansowych jest ograniczony i oparty o zasadę „przestrzegaj lub wyjaśnij" (ang. comply or explain). W rozporządzeniach: w sprawie drewna oraz w sprawie minerałów z regionów ogarniętych konfliktami przedsiębiorstwa zostały zobowiązane do zachowania należytej staranności oraz dostarczania informacji na temat swoich dostawców. Regulacja dotyczy jednak wąskiego fragmentu rynku. W projekcie dyrektywy o należytej staranności ustawodawca idzie znacznie dalej.

W przypadku gdy przedsiębiorstwo stwierdza, że nie powoduje zagrożenia ani nie przyczynia się do jego powstania, publikuje odpowiednie oświadczenie w tym zakresie (art. 4 projektu). Oświadczenie powinno być poddawane przeglądom pod kątem aktualizacji oceny ryzyka. Natomiast gdy zidentyfikuje zagrożenie, jest zobowiązane do ustanowienia strategii należytej staranności, w której:

- określa potencjalne zidentyfikowane ryzyka, powstałe w swoim łańcuchu dostaw,
- podaje do wiadomości publicznej informacje dotyczące swoich jednostek zależnych, dostawców i partnerów biznesowych,
- wskazuje strategię i środki, które zamierza przyjąć w celu usunięcia zaistniałych zagrożeń, zapobieżenia im lub ich ograniczania.

Mechanizm prewencyjny został oparty na obowiązku należytej staranności, zobowiązującym do identyfikacji potencjalnych lub rzeczywistych negatywnych skutków prowadzonej aktywności, zapobieganiu ich wystąpieniu i łagodzeniu efektów oraz podejmowaniu działań naprawczych. Przedsiębiorstwa powinny zadbać, by w ramach ich relacji biznesowych była realizowana polityka przestrzegania praw człowieka zgodnie ze strategią należytej staranności. Przykładami działań, które mogą być podejmowane w ramach wypełniania tej polityki, są: wprowadzanie odpowiednich uregulowań w drodze zawieranych umów ramowych, klauzul umownych, przyjęcie kodeksu postępowania lub przeprowadzanie audytów u dostawców i poddostawców. Przedsiębiorstwa powinny również zapewnić, aby prowadzona przez nie polityka zakupów nie powodowała lub nie przyczyniała się do negatywnego wpływu na prawa człowieka. W tym celu przedsiębiorstwa zostały zobowiązane do regularnego sprawdzania czy podwykonawcy i dostawcy wypełniają nałożone obowiązki (art. 4 pkt 9 projektu dyrektywy). Akt prawny będzie zobowiązywał do szacowania ryzyka, które może wystąpić w związku z prowadzoną aktywnością przez podmioty zależne i podmioty, z którymi korporacja zawarła umowy handlowe. W przypadku naruszenia prawa w projekcie dyrektywy nie wskazuje się na konieczność zakończenia relacji z dostawcą, lecz na konieczność podjęcia działań zapobiegających i minimalizujących naruszanie prawa w łańcuchu dostaw. Takie podejście pozwala na dokonywanie realnych zmian w warunkach pracy panujących u dostawcy, a nie ucieczkę od jednego dostawcy do innego, który również może nie przestrzegać prawa. W praktyce powyższe rozwiązanie może jednak budzić wątpliwości dotyczące prawidłowego zapobiegania nadużyciom, wdrożenia planów naprawczych, określenia granic działania, możliwości i zakresu odpowiedzialności podmiotu dominującego, zwłaszcza że zgodnie z treścią projektu dyrektywy przedsiębiorstwa powinny podjęć starania w celu zidentyfikowania wszystkich swoich dostawców, nie ograniczając się jedynie do jednego szczebla w łańcuchu dostaw. Należyta staranność powinna być oparta na stałej, bieżącej ocenie ryzyka, przy uwzględnianiu zmian zachodzących w otoczeniu. Nie jest zatem możliwe stworzenie jednego dokumentu na lata, a strategia należytej staranności powinna być połączona ze strategią biznesową. W praktyce oznacza to monitorowanie i modyfikowanie procesów biznesowych, a także zaakceptowanie potencjalnego wzrostu kosztów wynikających z podejmowanych działań, dokonywanych wyborów i ich modyfikacji. Wymagane jest również przeprowadzenie konsultacji z interesariuszami, a w szczególności ze związkami zawodowymi. Ich celem jest wskazanie przez zainteresowane strony ryzyk i sposobów przeciwdziałania tym ryzykom. Rezultatem podjętych działań powinna być również poprawa funkcjonowania przedsiębiorstwa w perspektywie krótko- i długoterminowej.

Powyższe rozwiązania są oparte na istniejących już regulacjach w wybranych sektorach oraz w ustawach wprowadzonych we Francji i Królestwie Niderlandów. Nakładają one na przedsiębiorstwa nakaz ujawnienia określonych informacji, tym samym zmuszają do podjęcia starań w zapobieganiu naruszeniom prawa. Inicjatywy legislacyjne są przykładami usankcjonowania dotychczasowych dobrowolnych dobrych praktyk, wykonywanych przez wiele podmiotów w zakresie promowania kodeksów postepowania w biznesie, zawierania w umowach handlowych odpowiednich regulacji oraz przeprowadzania audytów. Mają one na celu zobowiązanie podmiotów zamawiających do regularnego sprawdzania, czy podwykonawcy i dostawcy przestrzegają praw człowieka. Konieczne jest zwrócenie szczególnej uwagi na warunki umów zawartych z pracownikami oraz na panujące standardy pracy

w zakładzie pracy. Szczególnym zainteresowaniem należy objąć tych dostawców czy podwykonawców, którzy mogli już zostać zidentyfikowani jako generujący poważne zagrożenie. W praktyce nie jest to zadanie łatwe do przeprowadzenia, przede wszystkim w sytuacji gdy przedsiębiorstwo zamawiające ma w swoim łańcuchu dostaw kilkanaście czy kilkadziesiąt tysięcy podmiotów. Nie powinno to jednak stanowić usprawiedliwienia pozwalającego na niewypełnianie tej regulacji. Dlatego też według projektu dyrektywy uznaje się, że aby zidentyfikować wszystkich dostawców, należy stosować zasady racjonalności i proporcjonalności. Podobne zasady należy stosować do mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw. Małe i średnie przedsiębiorstwa mogą również w tym zakresie otrzymać środki na potrzeby wypełniania obowiązków w zakresie należytej staranności z unijnych programów wsparcia (art. 15 ust. 2).

Strategia należytej staranności dla skutecznej jej realizacji powinna obejmować również możliwość rozpatrywania skarg z udziałem stron, wdrożoną na szczeblu przedsiębiorstwa lub sektora, w którym ono operuje. To kluczowy element prewencji w systemie wczesnego ostrzegania o zagrożeniach, którego intencją ma być możliwość zastosowania odpowiedniego środka zaradczego w przypadku wyrządzenia szkody lub przyczynienia się do jej wystąpienia. Dlatego przedsiębiorstwa mają zostać zobowiązane do wdrożenia mechanizmu sygnalizowania naruszeń czy zgłaszania przez zainteresowanych obaw dotyczących istnienia zagrożeń dla praw człowieka (art. 9 projektu dyrektywy). System taki może zostać również ustanowiony dla kilku przedsiębiorstw lub organizacji, które zawrą odpowiednie porozumienie. Pomocne wskazówki we wdrażaniu mechanizmu rozpatrywania skarg są zawarte w Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka oraz w Komentarzu ogólnym nr 16 Komitetu Praw Dziecka ONZ. Według projektu dyrektywy powinny one zostać wdrożone we współpracy z zainteresowanymi stronami, w szczególności z przedstawicielami pracowników spółki matki oraz pracowników podmiotów funkcjonujących w łańcuchu dostaw. Badania pokazują, że funkcjonujące wewnętrzne mechanizmy składania skarg są wykorzystywane głównie w sytuacjach naruszenia regulacji prawa pracy, np. niewypłacania wynagrodzenia za nadgodziny, naruszania przepisów dotyczących odpoczynku dobowego, przerw w pracy, zarówno w przedsiębiorstwie matce, spółkach zależnych, jak i do pewnego stopnia u dostawców[23]. Jednak w przypadku poważniejszych naruszeń praw człowieka mechanizmy te mogą być niewystarczające.

Dlatego też, zgodnie z projektem dyrektywy, w przypadku powzięcia informacji o wyrządzonej szkodzie, państwa członkowskie będą zobowiązane do zapewnienia podjęcia środków zaradczych przez przedsiębiorstwa. Przykładami takich środków zaradczych są miedzy innymi rekompensata finansowa lub niefinansowa, przywrócenie do pracy, publiczne przeprosiny. Proponuje się również, by przedsiębiorstwa zostały zobligowane do podawania do publicznej wiadomości — poprzez swoje strony internetowe — informacji o:

- ❒ przyjętej strategii należytej staranności,
- ❒ złożonych oświadczeniach, o którym mowa w art. 4,
- ❒ zgłoszonych zastrzeżeniach, skargach oraz wyjaśniły, jakie w związku z ich otrzymaniem podjęły działania naprawcze.

Powyższe dane powinny jednocześnie zostać przekazane właściwemu organowi krajowemu. Państwa członkowskie powinny zapewnić, by przedsiębiorstwa podjęły proces naprawczy lub współpracowały w takim procesie po stwierdzeniu wyrządzeniu szkody. Powyższe nie uniemożliwia skarżącym dostępu do mechanizmów sądowych. Podjęte działania nie są jednak gwarantem braku naruszeń i nie zwalniają z odpowiedzialności za spowodowanie lub przyczynianie się do naruszeń praw człowieka. Wypełnianie powyższych obowiązków nie zwalnia także przedsiębiorstwa z odpowiedzialności cywilnej, którą może ponieść w oparciu o normy krajowe w konsekwencji naruszenia prawa (art. 19 projektu dyrektywy).

Jak już zauważono, wytyczne ONZ w sprawie biznesu i praw człowieka składają się z trzech filarów. Prawidłowe wdrożenie strategii należytej staranności to wypełnienie założeń drugiego filaru. Natomiast dla efektywnego funkcjonowania trzeciego filaru wytycznych ONZ konieczne jest zadbanie o prawo dostępu ofiar do skutecznych sądowych środków odwoławczych. W praktyce ofiary nie są wystarczająco chronione przez prawo kraju, w którym wyrządzono szkodę, i jednocześnie nie mają prawnej możliwości dochodzenia praw w kraju siedziby korporacji, której działalność przyczyniła się lub jest powodem naruszenia. Dlatego też zaproponowano dokonanie zmian w prawie międzynarodowym prywatnym, celem ułatwienia dochodzenia sprawiedliwości przez ofiary. Artykuł 20 projektu dyrektywy stanowi, że „Państwa członkowskie zapewniają, by odpowiednie przepisy niniejszej dyrektywy były uznawane za przepisy wymuszające swoje zastosowanie zgodnie z art. 16 rozporządzenia nr 864/2007 (Rzym II). Proponowana zmiana ma umożliwić dochodzenie naruszeń spowodowanych przez prowadzące działalność w państwach trzecich podmioty zależne lub dostawców, z którymi pozostają w stosunkach umownych. Projekt przewiduje również zmiany w rozporządzeniu nr 864/2007 (Rzym II), dodając przepis dotyczący wyboru prawa w przypadku roszczeń cywilnych dotyczących domniemanych naruszeń praw człowieka związanych z działalnością gospodarczą popełnionych przez przedsiębiorstwa unijne w państwach trzecich. Domyślną zasadą rozporządzenia Rzym II jest to, że prawem stosowanym jest prawo miejsca wystąpienia szkody, chyba że istnieje znacznie ściślejszy związek z innym państwem. W treści wniosku Komisji Prawnej Parlamentu Europejskiego dotyczącym treści projektu dyrektywy znalazła się nowa regulacja art. 6a rozporządzenia 864/2007, który stanowi że prawem właściwym dla zobowiązania pozaumownego wynikającego z poniesionej szkody jest prawo określone zgodnie z art. 4 ust. 1, chyba że osoba ubiegająca się o odszkodowanie za poniesioną szkodę wybierze jako podstawę swojego roszczenia:

- ❒ prawo państwa, w którym powstała szkoda (*lex loci damni*),

❒ prawo państwa, w którym miało miejsce zdarzenie powodujące szkodę (*lex loci delicti commissi*),

❒ prawo miejsca, w którym ma siedzibę pozwane przedsiębiorstwo, lub

❒ w przypadku braku siedziby w państwie członkowskim — prawo miejsca, w którym prowadzi ono działalność.

Artykuł 6a, zatytułowany „Roszczenia z tytułu praw człowieka związane z działalnością gospodarczą", jest wzorowany na art. 7 rozporządzenia Rzym II, który umożliwia dokonanie wyboru prawa właściwego przy dochodzeniu roszczeń wynikających ze szkody w środowisku naturalnym lub ze szkody na osobie lub w mieniu, będącej następstwem takiej szkody. Artykuł 7 rozporządzenia Rzym II stanowi odrębną normę kolizyjną, która wyłącza regułę ogólną określoną w art. 4 ust. 1 rozporządzenia, stanowiącą, że miejsce zdarzenia sprawczego nie jest w ogóle brane pod uwagę przy ustalaniu prawa właściwego. Wskazania prawa właściwego dokonuje powód, a sąd nie ma prawa do jego uchylenia czy korekty dokonanego wyboru. Wybrane prawo dotyczy wszystkich aspektów odpowiedzialności sprawy (Świerczyński, 2014). Regulacja ta ma związek z przyjętą przez UE polityką ochrony środowiska i ma na celu zastosowanie reguły „zanieczyszczający płaci" (ang. polluter pays principle). Uregulowanie to ma charakter prewencyjny w odniesieniu do działalności przedsiębiorców, którzy prowadzą działalność transgraniczną, i ma stanowi zachętę do stosowania wysokich standardów dbałości o środowisko naturalne obowiązujących w UE (Świerczyński, 2018).

W treści wniosku Komisji Prawnej znalazła się również propozycja zmian rozporządzenia nr 1215/2012. Domyślną zasadą rozporządzenia nr 1215/2012 jest przyznanie jurysdykcji sądom kraju, w którym pozwany ma miejsce zamieszkania (miejsce stałego pobytu). W dodanym w projekcie art. 8 ust. 5 określa się, że w sprawach dotyczących cywilnych roszczeń związanych z działalnością gospodarczą z tytułu naruszeń praw człowieka w łańcuchu wartości przedsiębiorstwo mające siedzibę w państwie członkowskim można również pozwać w państwie członkowskim, w którym ma ono siedzibę lub w którym prowadzi działalność, jeżeli szkodę wyrządzoną w państwie trzecim można przypisać spółce zależnej lub innemu przedsiębiorstwu, z którym spółka dominująca utrzymuje stosunki handlowe. Obowiązujący obecnie art. 8 rozporządzenia realizuje szczególne zasady, uchylając tym samym zasadę jurysdykcji miejsca siedziby pozwanego, wskazaną w art. 4 rozporządzenia (Zatorska, 2015).

Warto dodać, że dotychczasowe brzmienie art. 8 ust. 1 rozporządzenia nr 1215/2012 umożliwia wytoczenie powództwa przeciwko pracodawcy. Artykuł ten stanowi, że jeżeli pozywa się łącznie kilka osób — przed sąd miejsca, w którym ma miejsce zamieszkania jeden z pozwanych, o ile między sprawami istnieje tak ścisła więź, że pożądane jest ich łączne rozpoznanie i rozstrzygnięcie, w celu uniknięcia wydania w oddzielnych postępowaniach sprzecznych ze sobą orzeczeń. Dopuszczalne jest również pozwanie przez pracownika kilku pracodawców w miejscu zamieszkania jednego z nich (Wujczyk, 2016). Przesłankę ścisłej więzi uzasadniającej łącznie rozpoznanie i rozstrzygnięcie spraw należy rozumieć jako istnienie nie jedynie związku, ale niepodzielnej łączności między poszczególnymi sprawami. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w 2013 roku w sprawie Land Berlin przeciwko Ellen Mirjam Sapir i in. wskazał, że nie jest natomiast dozwolona wykładnia art. 8 wykraczająca poza przypadki wyraźnie przewidziane w samym rozporządzeniu, lecz jej ścisła interpretacja[24]. Trybunał podkreślił, że art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 (Bruksela I)[25] należy interpretować tak, by był on stosowany do pozwanych niemających miejsca zamieszkania na terytorium państwa członkowskiego, w sytuacji gdy zostali oni pozwani w ramach powództwa wytoczonego przeciwko kilku pozwanym, wśród których znajdują się również osoby mające miejsce zamieszkania w Unii.

Dodatkowo wprowadzono w projekcie nowy art. 26a rozporządzenia 1215/2012, mający zastosowanie w przypadku, gdy żaden sąd państwa członkowskiego nie ma jurysdykcji na mocy niniejszego rozporządzenia. W takiej sytuacji sąd państwa członkowskiego może w drodze wyjątku orzekać w tej sprawie, jeżeli wymaga tego prawo do rzetelnego procesu sądowego lub prawo dostępu do sprawiedliwości (*forum necessitatis*). Skorzystanie z nowej regulacji ma być zależne od łącznego zaistnienia dwóch elementów:

❒ ryzyka odmowy wszczęcia lub przeprowadzenia postępowania we właściwy sposób w państwie trzecim, w którym doszło do naruszenia praw człowieka, a także gdy orzeczenie w sprawie roszczenia wydane w państwie trzecim nie zostałoby uznane i wykonane w państwie członkowskim sądu, w którym zawisło powództwo na mocy prawa tego państwa, a takie uznanie oraz wykonanie jest konieczne do zagwarantowania realizacji praw powoda, oraz

❒ wystarczająco ścisłego związku z sądem państwa członkowskiego, przed którym wytoczono powództwo.

W drodze wyjątku nowy przepis ma przyznać jurysdykcję sądom państw członkowskich do orzekania w sprawach roszczeń cywilnych dotyczących naruszeń praw człowieka wnoszonych przeciwko przedsiębiorstwom znajdującym się w łańcuchu dostaw korporacji mających siedzibę na terenie UE. Podobne regulacje istnieją już w prawie unijnym, jako przykład można wskazać art. 11 rozporządzenia nr 650/2012[26] w sprawie dziedziczenia oraz art. 7 rozporządzenia 4/2009[27] w sprawie zobowiązań alimentacyjnych. Regulacje te przyznają jurysdykcję w państwie członkowskim UE na zasadzie wyjątku, gdy postępowanie „nie może zostać we właściwy sposób wszczęte ani przeprowadzone lub byłoby to niemożliwe" w państwie trzecim, z którym spór jest ściślej związany, pod warunkiem że istnieje „dostateczny związek" również z państwem członkowskim UE. Potrzeba *forum necessitatis* może powstać również wtedy, gdy orzeczenie wydane w państwie trzecim nie mogłoby zostać uznane i wykonane w państwie członkowskim według jego prawa. Zauważa się jednak, że nadmierne rozszerzanie podstaw jurysdykcji dla osób z państw trzecich może doprowadzić do utrudnień w udzielaniu ochrony

prawnej powodom z krajów członkowskich, biorąc pod uwagę ewentualne trudności w uznawaniu i wykonywaniu wyroków w państwach trzecich (Bielska-Sobkowicz, 2011). Oznacza to, że zarówno wymogi dotyczące niemożności i nieracjonalności, jak i istnienie wystarczającego związku musiałyby mieć autonomiczne znaczenie, a nie pozostawać w gestii państw członkowskich, tak aby zapewnić jednolite stosowanie rozporządzenia.

Które z powyższych rozwiązań zostanie finalnie uchwalone, pokaże czas. Kluczowe jest jednak zauważenie problemu dochodzenia roszczeń przez ofiary oraz podjęcie działań legislacyjnych na poziomie regionalnym.

Wnioski końcowe

Globalizacja powoduje konieczność rewizji dotychczasowych regulacji i sprawdzenia ich możliwości pod katem nowych wymagań związanych z rozwojem gospodarczym. Tradycyjny handel oparty jest na produkcji i sprzedaży towarów, które są eksportowane jako produkty końcowe za granicę. Obecnie ten rodzaj handlu stanowi jedynie około 30% całego handlu towarami i usługami[28], natomiast zdecydowana większość, tj. około 70% handlu międzynarodowego, obejmuje dziś globalne łańcuchy wartości, gdzie towary i usługi przekraczają granice, często wielokrotnie. Stąd tyle wyzwań w zakresie prawa. Można do nich zaliczyć regulacje prawa prywatnego międzynarodowego i transgraniczną aktywność korporacji międzynarodowych oraz kwestionowanie dotychczasowych reguł jurysdykcji. Dobrowolne inicjatywy w zakresie społecznej odpowiedzialności mają, jak pokazała wieloletnia praktyka, liczne ograniczenia i stąd konieczność przyjęcia regulacji prawnych. Dane przedstawione przez Komisję Europejską wskazują, że jedynie 37% respondentów stosuje zasady należytej staranności w zakresie ochrony środowiska i praw człowieka[29]. Jest to ważne również dla harmonizacji prawa i równych warunków prowadzenia działalności gospodarczej. Stąd wynika konieczność opracowania regulacji w tym zakresie, opartej na standardach Organizacji Narodów Zjednoczonych, OECD i MOP. Postępowania sądowe w sprawach odpowiedzialności w łańcuchu dostaw nie zawsze są skuteczne, choć wydają się nabierać tempa. Sprawy te poprzez publiczne oddziaływanie wywierają również wpływ na zachowania konsumentów i w konsekwencji na stopniową poprawę warunków pracy zatrudnionych osób.

Projekt dyrektywy jest pierwszym aktem o tak powszechnym zasięgu, koncentrującym się na odpowiedzialności przedsiębiorstw za przestrzeganie praw człowieka i stworzeniu prawa ofiary do skutecznego środka odwoławczego. Jest też istotnym krokiem w podkreśleniu wagi i problemów występujących w globalnych łańcuchach dostaw oraz wskazaniem kierunku rozwoju prawa. Cel dyrektywy został jasno wskazany w treści projektu: spowodowanie, by przedsiębiorstwa objęte zakresem jej stosowania wywiązywały się z obowiązku poszanowania praw człowieka. Środkami do osiągnięcia tego celu są: wdrożenie strategii należytej staranności w łańcuchu dostaw i ułatwienie ofiarom naruszeń praw człowieka dostępu do skutecznych sądowych środków odwoławczych. Podjęte działania mają poprawić warunki pracy pracowników, ze szczególnym zwróceniem uwagi na zatrudnionych w krajach o niskich kosztach pracy. Regulacje UE mają pozwolić na harmonizację przepisów w ramach jednolitego rynku, co sprzyja wdrożeniu jasnych oczekiwań od przedsiębiorców, a to z kolei wpływa na wzrost pewności prawa. Również interesariusze coraz częściej oczekują rzetelnych informacji o pochodzeniu towaru i warunkach pracy zatrudnionych, biorących udział w jego wytworzeniu. Tym problemom może wyjść naprzeciw projekt dyrektywy i dlatego co do zasady należy go ocenić pozytywnie. Wyzwania będące rezultatem transgranicznej działalności przedsiębiorstw wymagają podjęcia międzynarodowych środków prawnych. Nałożenie określonych zobowiązań na podmioty operujące na terytorium UE, które uwzględniają aspekt międzynarodowego funkcjonowania, może prowadzić do systemowego ujęcia globalnego łańcucha dostaw. Początkowo podejmowane działania przez przedsiębiorstwa mogą być odbierane przez dostawców jako zagrożenie, ale przyjęte rozwiązania powinny promieniować na dostawców i zatrudnionych przez nich osób, co finalnie może spowodować bardziej korzystne postrzeganie ich na rynku.

Przedsiębiorstwa powinny mieć na uwadze wdrażanie działań prewencyjnych i środków zaradczych w całym łańcuchu dostaw, by pomóc w eliminacji pracy przymusowej, pracy dzieci i podnosić obowiązujące standardy pracy. Projekt może też wskazywać kierunek rozwoju prawa w zakresie dochodzenia praw pracowniczych, warunki odpowiedzialności kontaktowej i deliktowej, a także może się przyczynić do powstania globalnego standardu odpowiedzialnego prowadzenia działalności gospodarczej (pkt 9). Badania wskazują na pozytywną korelację pomiędzy zakresem, w jakim wskaźniki społeczne i środowiskowe są realizowane przez przedsiębiorstwa, a rentownością zaangażowanego kapitału[30]. Co ciekawe, korelacja ta jest silniejsza w przypadku firm, które prowadzą działania na rynkach międzynarodowych. Wdrożenie określonych standardów powinno poprawić obowiązujące warunki pracy.

Dokonując wstępnej oceny projektu dyrektywy należy stwierdzić, że dochodzenie roszczeń cywilnych może się znacznie różnić w poszczególnych państwach członkowskich. Projekt nie dokonuje wewnątrzunijnej harmonizacji w kwestii odpowiedzialności, co może w konsekwencji prowadzić do nieefektywności i nierównych warunków działania w UE. Regulacja może również prowadzić do nierównego traktowania przedsiębiorstw z UE w relacjach handlowych z podmiotami z państw trzecich. Pytań i wątpliwości może być sporo, biorąc pod uwagę pionierskość uregulowania, co jednak w żaden sposób nie umniejsza jego roli i potrzeby debaty w tym zakresie.

Przypisy/Notes

[1] Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie godnej pracy w światowych łańcuchach dostaw (2016/C 303/03).

[2] Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie godnej pracy w światowych łańcuchach dostaw (2016/C 303/03).

[3] Study on due diligence requirements through the supply chain. Publications Office of the EU https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8ba0a8fd-4c83-11ea-b8b7-01aa75ed71a1/language-en

[4] Report — Europe's sweatshop — L'Europa dello sfruttamento http://www.abitipuliti.org/report/2017-report-europes-sweatshop-leuropa-dello-sfruttamento/

[5] Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 4 października 2018 r. w sprawie wkładu UE w wiążący instrument ONZ dotyczący korporacji transnarodowych i innych przedsiębiorstw o cechach transnarodowych w odniesieniu do przestrzegania praw człowieka {2018/2763 (RSP)}, (2020/C 011/09)

[6] Wyrok w sprawie Kadie Kalma & Ors. v African Minerals Ltd and Ors [2020] EWCA Civ 144. https://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2020/144.html

[7] Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 25 października 2016 r. w sprawie odpowiedzialności przedsiębiorstw za poważne naruszenia praw człowieka w państwach trzecich {2015/2315 (INI)}.

[8] Rekomendacja CM/Rec (2016) 3 Komitetu Ministrów Rady Europy do państw członkowskich dotycząca praw człowieka i biznesu z 2 marca 2016 r.

[9] Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, Dz. Urz. L 351 z 20.12.2012.

[10] Rozporządzenie (WE) nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11 lipca 2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych, Dz. Urz. L 199 z 31.07.2007.

[11] Wyrok House of Lords z 1986 r. w sprawie Spiliada Maritime Corporation przeciwko Cansulex Ltd, 1987, AC 460, https://publications.parliament.uk/pa/ld199798/ldjudgmt/jd970724/con01.htm

[12] Wyrok ETS sprawa C-281/02 Andrew Owusu przeciwko N.B. Jacksonowi, C-281/02.

[13] GIE Groupe Concorde and Othes v The Master of the vessel "Suhadiwarno Panjan" and Others; in Case C-440/97 pkt 24 i n..

[14] Wyrok Lubbe v Cape plc [2000] 1 WLR 1545, 1555. Sąd przywołał orzeczenie w sprawie Sim przeciwko Robinowowi (1892) 19 R. 665 w 668 r., w którym stwierdzono, że zarzut zawieszenia postepowania „nie może być nigdy podtrzymany, chyba że sąd upewnił się, że istnieje inny trybunał, mający właściwą jurysdykcję, w którym sprawa może być rozpatrzona bardziej adekwatnie dla interesów wszystkich stron i dla celów sprawiedliwości".

[15] Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego „Obowiązek zachowania należytej staranności" (opinia rozpoznawcza), (2020/C 429/19) (Dz. Urz. UE C z 11 grudnia 2020 r.). https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/opinia-europejskiego-komitetu-ekonomiczno-spolecznego-obowiazek-zachowania-69388402

[16] Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2014/95/UE z 22 października 2014 r. zmieniająca dyrektywę 2013/34/UE w odniesieniu do ujawniania informacji niefinansowych i informacji dotyczących różnorodności przez niektóre duże jednostki oraz grupy.

[17] Modern Slavery Act 2015, UK Public General Act 2015 c. 30.

[18] Rozporządzenie nr 995/2010 z 20 października 2010 r. ustanawiające obowiązki podmiotów wprowadzających do obrotu drewno i produkty z drewna.

[19] Ustawa z 24 października 2019 r. ustanawiająca wprowadzenie obowiązku staranności w celu zapobiegania dostawom towarów i świadczenia usług ustanowionych przez pracę dzieci (Opieka nad dziećmi) — Wet van 24 oktober 2019 houdende de invoering van een zorgplicht ter voorkoming van de levering van goederen en diensten die met behulp van kinderarbeid tot stand zijn gekomen (Wet zorgplicht kinderarbeid).

[20] LOI no 2017–399 du 27 mars 2017 relative au devoir de vigilance des sociétés meres et des entreprises donneuses d'ordre.

[21] Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 4 października 2018 r. w sprawie wkładu UE w wiążący instrument ONZ dotyczący korporacji transnarodowych i innych przedsiębiorstw o cechach transnarodowych w odniesieniu do przestrzegania praw człowieka {2018/2763 (RSP) (2020/C 011/09) (pkt O).

[22] 2020/2129 (INL) Legislative initiative procedure. https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?reference=2020/2129(INL)&l=en. Raport z rekomendacjami dla Komisji Europejskiej z zakresu należytej staranności i projekt dyrektywy: https://www.europarl.europa.eu/RegData/commissions/juri/projet_rapport/2020/657191/JURI_PR(2020)657191_EN.pdf. 10 marca 2021 r. Parlament Europejski stosunkiem głosów 504 do 79, przy 112 głosach wstrzymujących się, przyjął rezolucję z zaleceniami dla Komisji w sprawie należytej staranności i odpowiedzialności przedsiębiorstw.

[23] Access to remedies..., s. 115 i n.

[24] Wyrok w sprawie Land Berlin przeciwko Ellen Mirjam Sapir i in., C-645/11, pkt 41.

[25] Rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych. Rozporządzenie 44/2001 zostało zastąpione przez rozporządzenie 1215/2012.

[26] Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz. Urz. UE. L z 2012 r. nr 201, s. 107 z późn. zm.).

[27] Rozporządzenie Rady (WE) nr 4/2009 z 18 grudnia 2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz. Urz. UE L z 2009 r. nr 7, s. 1 z późn. zm.).

[28] Global value chains and trade, https://www.oecd.org/trade/topics/global-value-chains-and-trade/

[29] Corporate due diligence and corporate accountability, https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/summary.do?id=1654627&t=d&l=en (dostęp 10.10.2021).

[30] Corporate due diligence and corporate accountability. European added value assessment European Parliamentary Research Service, PE 654.191. October 2020, s. 62 i n. W celu zwiększenia o jeden stopień realizacji działań środowiskowych i społecznych szacowany potencjalny wzrost zwrotu z kapitału wynosi 2,26%. EPRS_STU (2020) 654191_EN.pdf (europa.eu)

Bibliografia/References

Augenstein, D. i Jägers, N. (2017). W: J. J. Álvarez Rubio i K. Yiannibas (Red.), *Human Rights in Business Removal of Barriers to Access to Justice in the European Union*. Routledge.

Bair, J. (2005). Global *Capitalism and Commodity Chains: Looking Back, Going Forward*. https://doi.org/10.1179/102452905X45382

Battistelli, S. i Campanella, P. (2020). Subcontracting chain and working conditions in Italy, evidence from food and meat industry. *Studia z Zakresu Prawa Pracy i Polityki Społecznej*, *27*(2). https://doi.org/10.4467/25444654SPP.20.013.11951

Bielska-Sobkowicz, T. (2011). Międzynarodowe i europejskie prawo procesowe cywilne. W. J Gudowski, J. i Weitz, K. (Red.), *Aurea praxis. Aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*. *Tom I*. Warszawa.

Campanella, P. i Dazzi, D. (2020). W: *Meat-up Ffire Fairness, freedom and industrial relations across Europe: up and down the meat value chain*. Franco-Agneli.

Enneking, L. (2017). W: J. J. Álvarez Rubio i K. Yiannibas (Red.), *Human Rights in Business Removal of Barriers to Access to Justice in the European Union*. Routledge.

Fitter, R. i Kaplinksy, R. (2001). Who Gains from Product Rents as the Coffee Market Becomes More Differentiated? A Value Chain Analysis. *IDS Bulletin*, *32*(3). https://doi.org/10.1111/j.1759-5436.2001.mp32003008.x

Gereffi, G. (1994) The Organisation of Buyer-Driven Global Commodity Chains: How U.S. Retailers Shape Overseas Production Networks. In G. Gereffi i M. Korzeniewicz (Red.), *Commodity Clains and Global Capitalism*. Praeger, Westport.

Knox, J. H. (2008). Horizontal human rights law. *The American Journal of International Law*, *102*(1). https://doi.org/10.1017/S0002930000039828

Nolan, J. (2018). Hardening Soft Law: Are the emerging corporate social disclosure and due diligence laws capable of generating substantive compliance with human rights norms? *Brazilian Journal of International Law*, (10). https://doi.org/10.2139/ssrn.3251087

Roorda, L. i Ryngaert, C. (2016). Business and Human Rights Litigation in Europe and Canada: The Promises of Forum of Necessity Jurisdiction. *Rabels Zeitschrift für Internationales und Ausländisches Privatrecht*, *80*(4). https://doi.org/10.1628/003372516X14697686262600

Sobczyk, A. (2019). *RODO rozproszona władza publiczna*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Starmanns, M. (2017). Purchasing practices and low wages in global supply chains: Empirical cases from the garment industry. *Conditions of Work and Employment Series No*. *86*. ILO, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_561141.pdf (3.01.2021).

Świerczyński, M. (2014). *Szkody w środowisku naturalnym*. STPP, (3).

Świerczyński, M. (2018). W: M. Pazdan (Red.), *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*. Warszawa

The Adverse Human Rights Risks and Impacts of European Companies: Getting a glimpse of the picture IPIS. (2014). Antwerp. https://corporatejustice.org/documents/ahrri_report_final-2.pdf

Wujczyk, M. (2016). W: K. W. Baran (Red.), *System Prawa Pracy. Tom VI. Procesowe prawo pracy*. Warszawa.

Zatorska, J. (2015). W: *Komentarz do rozporządzenia nr 1215/2012 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych*. Gdańsk: LEX/el.

Zbucka-Gargas, M. (2020). O prawach pracowników w globalnych łańcuchach dostaw. *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*, (12). https://doi.org/10.33226/0032-6186.2020.12.7

Dr Marta Zbucka-Gargas, adiunkt na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego. Doktor nauk prawnych, LLM, Executive MBA. Praktyk z wieloletnim doświadczeniem menedżerskim w zakresie zarządzania zasobami ludzkimi oraz globalnymi łańcuchami dostaw w spółkach z sektora energetycznego i offshore.

Dr Marta Zbucka-Gargas, Associate Professor of the Faculty of Law and Administration of the University of Gdańsk. PhD and LLM in Law. Practitioner with many years of managerial experience in human resources and global supply chain management in companies from the energy and offshore sectors.